

WOBEC KRÓLA I RZECZPOSPOLITEJ
MAGNATERIA W XVI-XVIII WIEKU

pod redakcją
Ewy Dubas-Urwanowicz
i Jerzego Urwanowicza

WYDAWNICTWO AVALON
KRAKÓW 2012

Spis treści

WSTĘP	9
KRÓL I RZECZPOSPOLITA A SENATOROWIE I SZLACHTA	
Janusz Byliński, Włodzimierz Kaczorowski <i>Król, Wielmożni i Jaśnie Oświeceni a gmin szlachecki w XVI i na początku XVII wieku</i>	13
Dariusz Makiła <i>Dla króla i Rzeczypospolitej. Articuli henriciani z 1573 roku</i>	97
Bożena Popiołek <i>„Na usłudze Rzeczypospolitej lata przepędziwszy” – postawy polityczne szlachty w testamentach i mowach pogrzebowych XVII–XVIII wieku</i>	123
Teresa Chynczewska-Hennel <i>Rok 1643. Z królem i Rzeczypospolitą</i>	143
Jacek Krupa <i>Senatorowie w kampaniach przedsejmowych za Jana III Sobieskiego</i>	153
Andrzej Macuk <i>Między dworem królewskim a stronnictwami magnackimi: sprawa Jana Massalskiego w latach 1759-1760</i>	163
Marceli Kosman <i>Między legendą i prawdą dziejową. Elity polityczne Rzeczypospolitej w Trylogii Henryka Sienkiewicza</i>	175
Andrzej Stroynowski <i>Postawa Jacka Małachowskiego na ostatnim sejmie koronacyjnym</i>	191
Dariusz Rolnik <i>Kasztelan krakowski Antoni Jabłonowski i inni „możnowładcy”. O roli politycznej magnaterii w czasach panowania Stanisława Augusta</i>	207
WOBEC KRYZYSÓW WEWNĘTRZNYCH	
Ewa Dubas-Urwanowicz <i>Król i Rzeczypospolita w polemice Zborowskich z Janem Zamoyskim do 1584 roku</i>	233

Jan Dzięgielewski <i>Możliwość konfliktów wewnętrznych w RP w latach 1587–1608</i>	247
Tomasz Kempa <i>Postawa kasztelana krakowskiego Janusza Ostrogi w okresie rokoszu Zebrzydowskiego</i>	267
Aleksandra Barwicka <i>Magnat-regalista Zygmunt Myszkowski w świetle pism politycznych z okresu rokoszu Zebrzydowskiego</i>	297
Jan Rzońca <i>Jerzy Sebastian Lubomirski. Polityk – wódz i opozycjonista – rokoszanin</i>	311
Konrad Bobiatyński <i>Między dworem a opozycją – polityczne dylematy i wybory kanclerza wielkiego litewskiego Krzysztofa Paca w latach 1667–1676</i>	327
Joanna Matyasik <i>Kontakty opozycji z zagranicą w świetle propagandy dworskiej w latach 1669–1673</i>	351
Leszek A. Wierzbicki <i>Bunt malkontentów w połowie 1672 roku</i>	377

RÓD I RODZINA

Witalij Michałowski <i>Egzekucja dóbr rodziny Buczackich – Jazłowieckich – Tworowskich na Podolu w 1564 roku</i>	391
Antoni Mironowicz <i>Aktywność gospodarcza i religijna Fiodora Massalskiego</i>	409
Edward Opaliński <i>Nowa magnateria wobec króla i Rzeczypospolitej w XVII w. na przykładzie Baranowskich h. Jastrzębiec i Bykowskich h. Gryf</i>	431
Jerzy Urwanowicz <i>Z królem. Wpływ regalizmu Branickich Gryfitów na karierę rodu w XV–XVIII wieku</i>	455
Anna Filipczak-Kocur <i>Ostatni Zbarascy wobec problemów kozackich Rzeczypospolitej</i>	479
Zbigniew Anusik <i>Kasztelan krakowski Jerzy ks. Zbaraski wobec króla Zygmunta III i problemów politycznych Rzeczypospolitej w latach 1621–1631</i>	499
Janusz Dorobisz <i>Parlamentarna działalność Krzysztofa Zbaraskiego (1579–1627)</i>	553

W KRĘGU HETMANÓW I WOJSKA

Paweł Jusiak	
<i>Wokół oceny militarnych poczynań hetmana Mikołaja Firleja</i>	567
Bartosz Szutkiewicz	
<i>Jerzy Jazłowiecki hetman polny koronny, wojewoda ruski wobec króla i Rzeczypospolitej w latach 1572–1573</i>	587
Karol Łopatecki	
<i>Wydawanie artykułów wojskowych jako element walki politycznej i działalności propagandowej magnatów – przykład Jana Zamoyskiego</i>	611
Przemysław Gawron	
<i>Hetman i kanclerz wielki koronny Jan Zamoyski wobec sporu o uprawnienia buławy w dobie zjazdu kolskiego w roku 1590</i>	637
Andrzej Grzegorz Przepiórka	
<i>Relacje hetmana wielkiego litewskiego Jana Karola Chodkiewicza z królem Zygmuntem III Wazą w dobie wojny z Moskwą (1611–1618)</i>	671
Maciej Franz	
<i>Król i hetman. Rozważania na tle postaci Mikołaja Potockiego</i>	689
Mariusz Robert Drozdowski	
<i>Jeremi Wiśniowiecki wobec Kozaczyzny</i>	703
Miroslaw Nagielski	
<i>Asystencja królowej Ludwiki Marii Gonzagi podczas kampanii żwanieckiej Jana Kazimierza w 1653 roku</i>	717
Marek Wagner	
<i>W służbie wojny i pokoju. Działalność publiczna Michała Jerzego Czartoryskiego w latach 1649–1691</i>	735
Karol Kościelniak	
<i>Przez pole bitwy do magnaterii. Przyczynek do kariery społecznej w Rzeczypospolitej pierwszej połowy XVII wieku</i>	757
Tomasz Ciesielski	
<i>Milicje magnackie i ich potencjał militarny w połowie XVIII wieku. Zarys problematyki</i>	773
WYKAZ SKRÓTÓW BIBLIOGRAFICZNYCH	793
INDEKS OSÓB	797

Witalij Michałowski
(Kijów)

Egzekucja dóbr rodziny Buczackich – Jazłowieckich – Tworowskich na Podolu w 1564 roku

Czas wielkich zmian w Koronie, który nastąpił z początkiem lat 60. XVI w., możemy śmiało nazywać przełomowym dla dalszych dziejów państwa Jagiellonów. Potrzeba zmian, o których mówiono przez całe panowanie Zygmunta I i pierwszą połowę panowania jego syna Zygmunta Augusta, była nieodzowna. Korona Polska pod berłem ostatniego Jagiellona wchodziła w nową epokę jako organizm archaiczny, niezmodernizowany. I chociaż na pozór wyglądała na bezpieczną przed zagrożeniem zewnętrznym, ale nie była w stanie dać sobie rady z zagrożeniem wewnętrznym.

Nastroje, które były wśród szlachty na sejmach, moim zdaniem, bardzo dobrze charakteryzuje cytat z przemowy kasztelana krakowskiego Marcina Zborowskiego na sejmie w Piotrkowie 1562/63 r.: „Nie dziw jest, iż w Koronie Polskiej taki jest, jako widzimy nierząd, bo W. K. M. z nami nie mieszkaśz, a prawie nas opuściwszy, zamieszkaśz się w Litwie. Pamiętam ci ja przodki W. K. M., trzech Królów: Olbrachta, Alexandra i Zygmunta, krórzy acz mieszkawali w Litwie, jenak się to nie trafowało, any tak długo o Polskę niedbać mieli; a W. K. M. piętnaście lat nam królujesz, a nic się dobrego jeszcze nie sprawiło”¹.

Co się tyczy samej egzekucji dóbr, to wraz z postulatami naprawy prawa koronnego, stała się głównym tematem życia politecznego Korony w XVI w. Pomimo, że problematyka ta ma swoją wielką historiografię (m.in. pisali na ten temat: Anna Dembińska, Anna Sucheni-Grabowska,

¹ *Źródłopisma do dziejów unii Korony Polskiej i W. X. Litewskiego*, wyd. A. T. Działyński. Poznań, 1861, cz. II, o. I, s. 11.

Krzysztof Chłapowski, Tadeusz Szulc)², zaznaczyć należy, że nie jest ona jeszcze do końca opracowana.

Już na początku XVI w. problem królewszczyzn, ich powrotu do porządnego zarządzania, był jednym z głównych zagadnień poruszonych przez wykształconą szlachtę. Świadectwem tego jest traktat Stanisława Zaborowskiego wydany w 1507 r. w Krakowie³. Pogląd na egzekucję o której wszyscy mówili, krócej pragneli i która była traktowana jako *panaceum* na wszelkie problemy, szczerze przedstawił w swojej lakonicznej wypowiedzi na sejmie w Piotrkowie biskup chełmski Wojciech Staroźrzebski: „Służąc dawno Królowi J. M. i bywając przy sprawach R. P. przypatrywałem się im, tym postępom, iż dawno o exekucyje mówią, alem się tego nauczyć nie mógł: co to jest exekucya i na czym należy?”⁴.

„Rewizja listów” w Koronie, stanowi początek sprawdzania praw do trzymania królewszczyzn została podjęta na mocy konstytucji sejmu piotrkowskiego 1562–1563 roku⁵. Była to największa akcja w Królestwie. W 1469 r. tylko na ziemiach ruskich przeprowadzona została podobna procedura „czytania” przywilejów na trzymanie ziemi, którą kierował podkanclerzy koronny Wojciech z Żychlina. Jego podpis widnieje na większości listów, które szlachta przynosiła do komisarzy królewskich celem dokonania wpisu⁶.

Buczaccy – Jazłowieccy – Tworowscy to ród na skalę możnowładczą dla XV w., zwłaszcza na terenie ziem ruskich. Synowie Michała Awdańca, współpracownika księcia Władysława Opolskiego, a następnie Władysława

² A. Dembińska, *Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559/64*, „Rozprawy historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Warszawa 1935, t. XIV, z. 2; A. Sucheni-Grabowska, *Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny*, cz. I: *Geneza egzekucji dóbr*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1974; tejże, *Zygmunt August król Polski i wielki książę litewski (1520–1562)*, Warszawa 1996; K. Chłapowski, *Realizacja reform egzekucji dóbr (1563–1665). Sprawa zastawów królewszczyzn małopolskich*, Warszawa 1984; T. Szulc, *Z badań nad egzekucją praw. Podstawy ustawodawcze egzekucji dóbr, ich interpretacja i nowelizacja na sejmach za panowania Zygmunta II Augusta*, Łódź 2000.

³ S. Zaborowski, *Traktat w czterech częściach o naturze praw i dóbr królewskich oraz o naprawie królestwa i o kierowaniu państwem*, z języka łacińskiego przeł. H. Litwin i J. Staniszewski, oprac. H. Litwin, Kraków 2005.

⁴ *Źródłopisma...*, l.c.

⁵ VC, t. II, vol. 1, s. 104, *O rewizji listów*. Nt. obrad sejmu zob.: A. Dembińska, *Polityczna...*, s. 59–105. Analiza sprawy kontroli długów króla w: K. Chłapowski, *Realizacja...*, s. 24–42.

⁶ *Bona Regalia onerata in terris Russiae etc. Lustratio 1469 r.* (cyt. dalej: *Bona Regalia*) [w:] *Źródła dziejowe*, t. XVIII, cz. 1, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. VII, cz. 1, *Ziemia Ruskie. Ruś Czerwona*, oprac. A. Jabłonowski, Warszawa 1902, s. 1–72.

Jagielli, Michał, Michał (Mużyło) i Teodoryk Buczaccy, w latach 10. – 60. XV w. byli kluczowymi postaciami w polityce ruskiej trzech kolejnych monarchów: Władysława Jagielli, Władysława Warneńczyka i Kazimierza Jagiellończyka. Rozmiary latyfundium, które zaczął tworzyć ich ojciec w latach 70. XIV w., w początkach XVI w. na terenie województw ruskiego i – zwłaszcza – podolskiego były tak rozległe, że pod kontrolą tej rodziny znajdowały się całe powiaty (np. powiat czerwonogrodzki). Zaś zadłużenie skarbu wobec rodziny było tak duże, że już wzmiankowany powiat ani razu nie był zlustrowany w XVI i XVII wiekach⁷.

Posiadanie kluczowych urzędów na pograniczu Korony, między innymi starostwa w Kamieńcu (generalnego), Śniatyniu, Kołomyi, Haliczu, Czerwonogrodzie oraz łączenie ich z urzędami wojewody, kasztelana w województwach podolskim i ruskim, wszystko to przyczyniło się do rozwoju tego latyfundium. Swoją drogą, kontrola nad tranzytowymi szlakami i produkcją soli w Kołomyi (która była oprócz Sambora jednym z producentów soli na ziemiach ruskich Korony, zwłaszcza dla terenów pogranicznych), dawanie w zastaw dla licznych klientów i sług dóbr otrzymanych od króla, czasowe przekazywanie prawa poboru myta w Śniatyniu, także kontrola wyrębu lasów na Pokuciu, stanowiły źródła gotówki dla rodziny panów z Buczacza.

Otrzymanie w 1442 r. przez Teodoryka z Buczacza starostwa generalnego podolskiego, stworzyło w Koronie precedens zastawu grodu królewskiego na skalę centrum województwa. Ale już w 1463 r. gród został przywrócony pod królewską jurysdykcję poprzez nałożenie na szlachtę podolską specjalnego podatku. Taka akcja była analogiczną do – znanej w historiografii – konfederacji lwowskiej 1464 r. skierowanej przeciwko rodzinie Odrowążów, i mogła świadczyć o podobnych nastrojach w środowisku szlachty podolskiej. Szlachta i król mieli dosyć rosnącej potęgi rodziny panów z Buczacza na wschodniej granicy Korony Polskiej.

Zaangażowanie Buczackich w politykę wschodnią, a zwłaszcza w sprawy mołdawskie i tatarskie (o czym mamy liczny informacje źródłowe), stało się przyczyną zapisu sumy 3000 grzywien w monecie polskiej na

⁷ Люстрації королівщин українських земель XVI-XVIII ст. Матеріали до реєстру рукописних та друкованих текстів, укл. Р. Майборода, Київ 1999, с. 316. Przydatna jest też mapa w artykule Henadija Boriaka: Г. Боряк, Ревізії та люстрації українських староств кінця XV – середини XVI ст. (в аспекті історико-географічної джерельної цінності). Географічний фактор в історичному процесі, Київ 1990, с. 148–149.

miastach przy Morzu Czarnym (m.in. Czarnogrodzie, Kaczubejowie, Karaulu) z obowiązkiem wybudowania tam zamków, było moim zdaniem dążeniem do wzmocnienia obecności Korony na wybrzeżu. O tych sprawach była jeszcze świeża pamięć z czasów wyprawy Witolda w końcu XIV w.

Poza ramami tego artykułu pozostawiam geneologię tej rodziny. Potrzebuje ona moim zdaniem osobnego opracowania⁸. Skupiam się tu na akcji rewizji listów, która trwała od 4 grudnia 1563 do 21 marca 1564 r. na terenach ziem ruskich Korony.

Wielką niespodzianką dla badaczy jest fakt, że podczas przeprowadzania rewizji, spośród królewskich w województwie ruskim w posiadaniu rodziny był tylko Tłumacz. Bracia Mikołaj i Jan Zbożny Tworowscy, synowie Jana Buczackiego Tworowskiego i Katarzyny Buczackiej z Baranowa protestowali, że mają nadanie na wieczność na tę wieś wraz z Mikołajem Dymideckim. I to wszystko. Wygląda na to, że duże zastawy, które rodzina posiadała od początku XV w. w powiatach halickim, koropeczkim, trembowelskim, kołomyjskim oraz śniatyńskim, były już przeniesione na prawo dziedziczne lub zostały sprzedane. A jak pokazuje rewizja z 1469 r., w posiadaniu rodziny – zwłaszcza na terenie ziemi halickiej – był spory majątek⁹.

Co się tyczy województwa podolskiego, to tu mamy do czynienia z całym bagażem spraw, które przedstawiła Katarzyna Buczacka, żona już wspomnianego Jana Buczackiego Tworowskiego. Przedłożyła ona komisarzom cztery pakiety przywilejów, m. in. na wsie Kurzelową, Prysiołek i Pieszcze na sumę 100 grzywien, otrzymanych z nadania Władysława Jagiełły. Komisarze podjęli decyzję: „Stare summi dobry”. Dożywocie otrzymane od Zygmunta I było dobrze zawarte, ale tylko dla niej samej, bo jej mąż już nie żył (zm. w 1557 r.). I to jest dowodem na to, że chodzi właśnie o nią, a nie o Katarzynę z Sieniawskich, żonę Andrzeja Buczackiego Tworowskiego, brata Jana (z tego małżeństwa nie było potomstwa).

Natępnym dokumentem, który przedstawiła Buczacka, był przywilej Władysława III (Warneńczyka) z 1442 r. na Wielką Bielię, Biały Potok, Byczkowce, Uhelce, Łopuszno, Tudorow nad rzeką Seret w powiecie trembowelskim, nadany Michałowi „al[ia]s Mużiłowi z Buczacza”, staroście śniatyńskiemu. Decyzja komisarzy: „Dobri listh stari i lenno iscz ma quatenus non defecit proles masculina in linea paterna legitime descendens”.

⁸ Genealogia rodziny Michała Adwańca opracowana została przez Włodzimierza Dworzaczka: *Genealogia. Tablice*, tab. nr 110, Buczaczy i Jazłowieccy h. Abdank oraz Buczaczy-Tworowscy h. Pilawa.

⁹ *Bona Regalia*, s. 38, 39, 42.

Ale do tych wsi zgłosił też pretensje Jerzy Jazłowiecki kasztelan kamieniecki, „zarazem prithem okazowaniu prawa the[go] opowiedział się bycz ieszcze własnem pothomkiem męskim przerzeczone[go] Mużiła”. Na te dobra w 1442 r. nie zapisano żadnej sumy, a tylko obowiązek świadczenia służby wojskowej. Zgodnie z przywilejem posesor wsi miał wystawić jednego konia i dwóch strzelców. Pretensje Jazłowieckiego były poważne, ale nie znamy decyzji komisarzy i króla na ten temat.

Ostatni pakiet listów od Katarzyny dotyczył dożywocia na wieś Bila i połowy wsi Subecz z nadania Zygmunta I – „dobr[z]e zawarthe”, orzekli komisarze. Ponieważ zaś na Bilej było gołe dożywocie, dlatego „Będziei vinna nieczo do skarbu Ie[go] Cr[ólewskiej] M[ości] dawacz”. W odniesieniu do wsi Subecz „ukazała summę starą, przedthem przez Władzislawa crola na Piethlikowczach i Nowoszielczach zapisaną. A pothem przez Cazimierza crola na Subecz i Jeremikowcze przeniesioną. Dobra summa stara i dozywocie zanią, na tych tho pul Subecz niegołe”.

Następnie przedstawił swoje dokumenty przed komisarzami Jerzy Jazłowiecki, kasztelan kamieniecki. Najpierw zaprezentował „confirmacją” aktu wykupu Kamieńca¹⁰, „Przi ktorem wykupnie pokazał przed com[m] isarzmi wiecznoscz na Alczidaiow przy czem na on czas zostawion przez com[m] isarze”. Była to stara sprawa jeszcze z połowy XV wieku. Gdy Teodoryk z Buczacza otrzymywał w zarządzanie generalne starostwo kamienieckie (podolskie), brał na siebie obowiązek zbudowania zamku w Olczydajewie. Moim zdaniem miałyby to sprawić, że wschodnia granica byłaby broniona na linii Chmielnik, Bar, Olczydajew, która jednak nie powstała.

Następnie Jazłowiecki przedłożył cały plik listów na posiadanie 10 wsi w różnych powiatach województwa podolskiego na sumę 300 grzewien w monecie polskiej i 60 florenów. Nie są to znaczne sumy. Nie miał też z tymi dokumentami żadnych problemów. Były to stare sumy uzyskane od Władysława Jagiełły, Władysława III i Kazimierza Jagiellończyka.

Poważną sumą obciążone były zamek i miasto Czerwonogród oraz cały powiat czerwonogrodzki. Stanowiła ona 1972 grzywny w monecie polskiej, i była starą sumą na mocy „niemało listow, od Władzislawa i Cazimierza crolow, na summi własnje przodkom ie[go] dziedziczom s Buczacza, a dzierzawczam Czerwonogrodu zapisane”. Dla komisarzy to były

¹⁰ Jest to osobny temat badawczy, związany z praktyką Władysława III do zastawiania centrów starych włości na ziemiach ruskich. Poza Kamieńcem i mniejszymi grodami wówczas był zastawiony również Halicz.

„Summi dobre stare”. Razem z tym przedstawił Jerzy Jazłowiecki dożywocie od Zygmunta I dla ojca Mikołaja, również kasztelana kamienieckiego – „dobrze zawarte jemu ma iść” – zapadła sentencja.

Mamy tu też sprawę niezbyt ciekawą, kiedy to cały powiat, razem z miastem i zamkiem był zastawiony i obciążony dużą sumą. Jak już wspomniałem powyżej, właśnie dlatego nie mamy żadnego dokumentu lustracyjnego z XVI-XVII w. dla tego powiatu. Sprawa jest ściśle powiązana z zastawem Kamieńca i starostwa dla Teodoryka z Buczacza w 1442 r. Kiedy już Kamieniec został wykupiony w 1463 r., król przeniósł resztę sumy, jakiej brakowało dla ostatecznego wykupienia z rąk rodziny Teodoryka (zm. 1455 r.), na Czerwonogród. I tak owa suma pozostawała dobrych kilkaset lat na tym powiecie.

Na koniec przedłożył Jazłowiecki stare sumy ciężące na wspomnianych wyżej miastach na wybrzeżu Morza Czarnego. Wiemy, że na kwotę 3000 grzywien zostały zastawione w 1442 r. Czarnygród, Kaczubejów i Karauł. Zostały one uznane „za dobre” i nie były „na skupie”. Tylko że w grę wchodził dokument z połowy XV wieku i dotyczył terenów, które nie wchodziły w skład Korony¹¹. Świadczy to o mocy tych starych listów dotyczących pożyczki której udzielił Władysławowi III Teodoryk z Buczacza, przodek Jerzego Jazłowieckiego. Wygląda na to, że plany południowo-wschodniej polityki Jagiellonów z połowy XV w. były przedstawiane jako dług finansowy skarbu wobec spadkobiorców Teodoryka.

Ale najtrudniejszym orzechem do zgryzienia dla komisarzy był pakiet dokumentów przedstawiony jak „Com[m]utatia wsi polskich Szerszeniowcze, Thłuste, Kulakowcze i Kossowo za litewską” na sumę 200 grzywien w monecie polskiej. W tym przypadku nie chodziło li tylko o zwykłe potwierdzenie przywilejów królewskich, ale o zamianę wsi polskich na wsie litewskie. Komisarze zaznaczyli, że: „Iedno iz iest com[m]utatia. A dały się wsi polskie za wsi Xzięstwa Litewskie[go], ieszcze się tez niedokoczyły sprawy litewskie s polskimi około uniei. Tedi y revisia ieszcze teraz imion a com[m]utatiei thei trudna ma bycz. Za którą okazaczby się miało, na czemby tak Ie[go] Cro[lewska] M[ość] iako y p[an] Jazłowieczki słusnie przestacz miał”.

¹¹ Problem, który dotyczy południowo-wschodniej granicy Korony w XV w., stanowi osobne zagadnienie badawcze. Jest on ściśle związany ze sprawą stosunków między Królestwem Polskim a Mołdawią.

Pośród dokumentów m.in. był przywilej księcia Świdrygiełły, który 31 sierpnia 1424 r. nadał Maksymowi „abo Władu Drohoszenowiczu” przywilej na wieś Kosów. Komisarze zapisali: „A czo się tez ticze listu na wiecznosc wsi Kossowa od Swidrigała xiążęczi czerniehowskie[go], takze tez y Witulta i crola Władzysława na wsi i summi przerzeczone producowanych”. W obliczu istniejących komplikacji prawnych nie podjęli się rozstrzygnięcia sprawy: „Tedi około listow Swidrigała i Witulta trudna ieszcze na then czas cognitia. Odkłada Ie[go] Cr[ó]lewska M[ość] do drugiego seimu”. Z czasów podolskiego panowania Świdrygiełły w latach 1400–1401 znamy nieliczne przykłady jego polityki rozdawniczej na terenie Podola. Większość jego przywilejów pochodzi z końca lat 30. XV wieku¹². Jazłowiecki nie przedstawił dokumentu księcia z terenu Podola, lecz z terenów sąsiednich, które znajdowały się w ziemi halickiej województwa ruskiego, gdzie przodkowie kasztelana kamienieckiego trzymali liczne urzędy. Zwłaszcza starostwo halickie od r. 1414 aż po r. 1436 było w posiadaniu Michała (Mużyły) z Buczacza¹³.

Przegląd dokumentów zaczął się od tego, że Jazłowiecki okazał list od Zygmunta Augusta, który mocą frymarku nadawał wsie Szerszeniowce, Tłuste, Kułakowce i Kosów w powiatach kamienieckim i kołomyjskim. Te

¹² J. Kurtyka, *Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400 i 1402*, „Roczniki Historyczne”, 2001, R. LXVII, s. 163–164; *Zbiór dokumentów znajdujących się w bibliotece hr. Przeździeckich w Warszawie*, wyd. A. Chmiel, Warszawa 1890, nr 6, s. 10–12 (dokument dla kamienieckich dominikanów), oraz nadania dla ziemian z końca lat 30. XV w. Przywilej dla Georgija Streczenowicza: B. Розов, *Українські грамоти*, t. 1, XIV в. i перша половина XV в., Київ 1928, nr 74, c. 135–137. Tu argumentacja za r. 2437 jako datą wystawienia dokumentu. Druk z tą datą: *Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie*, wyd. Z. L. Radziwiński i in., Lwów 1887, t. I, nr XXXVI, s. 35–36. Regest: *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*, opr. W. Szelińska, J. Tomaszewicz, Kraków 1975, cz. I, *Dokumenty z lat 1148–1506*, nr 462, s. 200. Przywilej dla Derśława Włostowskiego: *Katalog dokumentów pergaminowych. Ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu*, opr. J. Tomaszewicz, M. Zdanek, Kraków 2004, nr 165, s. 82–83. Ostatnio o Włostowskim i jego urzędach na ziemiach ruskich w l. 30. – na pocz. 40. XV w., patrz: J. Kurtyka, *Wierność i zdrada na pograniczu. Walki o Braclaw w latach 1430–1437*, [w:] *Historia vero testis temporum. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Krzysztofowi Baczkowskiemu w 70 rocznicę urodzin*, pod red. J. Smołuchy [et al.], Kraków 2008, s. 705–706; przyp. 15, s. 709–711. Ostatnim z dokumentów Świdrygiełły był przywilej z 1448 r., który był przedstawiony przez Pawła Skotnickiego na sejmie w Lublinie w 1569 r. Regest tego dokumentu: *Matricularum Regni Poloniae summarus, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur*, contexuit indicesque adiecit T. Wierzbowski (cyt. dalej: MRPS), pars V, *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572)*, vol. 1–um, *Acta cancellariorum 1548–1572*, Varsoviae MCMXIX, nr 3940.

¹³ *Urządnicy województwa ruskiego w XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. K. Przyboś. Wrocław 1987, nr 330, s. 66.

wsie były dziedziczne. Reszta dóbr była położona na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego w starostwach (powiatach) braclawskim i winnickim. Główny problem nie na tym polegał, że znajdowały się one „za granicą”, lecz na tym, że leżały one w starostwach pogranicznych i nie mogły być od nich odłączone bez szkody dla obronności kraju. I dlatego król musiał zgodzić się na tą zamianę z Jerzym Jazłowieckim. Ale problem jeszcze i na tym polegał, że nie wszystkie te wsie były królewskimi (zwłaszcza w Koronie) i nie wszystko Jazłowiecki wtedy dostał. *Bo Kossow dziedziczny. Dostał go od pewnych ziemian, i ukazował nań listh wieczny dziedziczny, od Swidrigała xziążęczia cziernihowskie[go]. Szerszeniowcze takze, obroniły iei Borszowszcii niaczy lennem starem prawem, od Władzislawa crola na then czas kiedi ie pan Jazlowieczki chciał wykupicz. A na Thłustem y Kabakowczach thedi tez ma stare summi. Niedostłogo tho spelna, czo com[m] utatią od crola Ie[go] M[ości] wziąncz miał.* Na tym przykładzie dobrze widać cały problem lustrowania terenów ruskich, gdzie w grę wchodziły nie tylko dokumenty nadawane przez królów, ale miały znaczenie przywileje księcia Witolda, zwłaszcza z czasów jego dożywotniego trzymania całego Podola¹⁴, oraz księcia Świdrygiełły.

Jerzy Jazłowiecki przy okazji składania dokumentów poprosił o nagrodę i to, żeby przyjść do własności swoich litewskich wsi. W ogóle istnienie tych wsi jako majątności dziedzicznych Jazłowieckiego na terenie wschodniego Podola wiąże nas z sytuacją XV w., kiedy to aż do połowy tego stulecia toczyła się zacięta walka o ten kraj między Koroną Polską i Wielkim księstwem Litewskim¹⁵.

W rezultacie i tę sprawę komisarze odesłali do króla: „Alie Ie[go] Cr[ó]lewska] M[ość] pothem nicz inego niepostanowił”. Jak już wspomniano wyżej, nierozwiązany problem unii nie dawał szans na rozstrzygnięcie tej sprawy. Dycyzja króla była następująca: *A około Władzislawowe[go] na lenno Szerszeniowcz Borszowskich then dobri stari, quatenus in usu. Et quatenus czy tho Borszowszcii ex legitima linea succedunt, te[go] komu lenno dane, nec deficit proles masculina illius in linea paterna legitime descendens. Około tez zas summi na Thłusthei. Tha iz na nie listh od Władzislawa crola ukazał. Dobra stara.* Tylko z wsią Kułakowcami był

¹⁴ O dokumentach Witolda na Podolu: В. Михайловський, *Західне Поділля під володінням Вітовта у 1411–1430 роках: надавча політика у світлі документів* [w:] *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*, Київ-Львів 2004, т. II, с. 110–128.

¹⁵ Ostatnio na ten temat: J. Kurtyka, *Wierność*, s. 675–713.

problem. Wśród dokumentów był list z 1446 r. od podsędka podolskiego¹⁶, że strony zapisują pewne sumy. W tej sprawie Jazłowiecki proszony był oryginał, aby móc zrobić ostateczną likwidację. I na sam koniec: *A czo się ticze zastług przodkow pana Jazłowieczkie[go] i ie[go] same[go]. Około tych na iny czas iako inę.* W tej sprawie Zygmunt August był nieugięty. Żadnych wynagrodzeń. I jak widać z aktów województwa podolskiego, prośby o nagrodę były ignorowane, niezależnie od osoby, która występowała o to wynagrodzenie, i jakie argumenty przytaczała.

Podsumując rezultaty egzekucji z roku 1564 r. możemy stwierdzić, że rodzina Buczackich – Jazłowieckich – Tworowskich (linie po Michale z Buczacza i Teodoryku z Buczacza i Jazłowca) wyszła z niej praktycznie bez utraty swoich dóbr, które wówczas były kólewszczyznami. Brak gotówki lub innych dóbr na zamianę, nie dał królowi możliwości wykupienia z rąk rodziny Buczackich zamku, miasta i powiatu czerwonogrodzkiego oraz spłacenia starych XV-wiecznych długów, spowodowanych południowo-wschodnią polityką Władysława III (Warneńczyka). Skomplikowana sprawa o zamianę wsi dla Jerzego Jazłowieckiego pokazała, na ile problem dokonania egzekucji na terenach ruskich Korony był trudny i wymagający dużej wiedzy historyczno-prawnej od królewskich komisarzy. Powołanie się na nadania królów polskich zdecydowanie ułatwiały dokonanie rewizji nadań. Lecz kiedy szlachta wyciągała przywileje otrzymane od książąt litewskich: Witolda, Świdrygiełły, niekiedy od książąt Koriatowiczów, także różne dokumenty z podpisami i pieczęciami urzędników ziemskich, to wówczas sprawa stawała się niejednokrotnie nie do rozwiązania. Takie rzeczy były porównywalne do przedstawianych przez szlachtę na terenie województwa ruskiego listów, wystawianych jakoby przez księcia halickiego Lwa Daniłowicza, większość z których została sfalszowana przed samą akcją rewizji.

Z drugiej strony, porównując nadania końca XIV i z całego XV w. dla panów z Buczacza, z ich stanem posiadania z czasów rewizji listów, widzimy, że ilość kólewszczyzn, którą dysponowali w latach 60. XVI w. znacznie się zmniejszyła się i to raczej nie z powodu ich wykupu ze strony króla.

¹⁶ Być może chodzi o Jana Boryskowskiego, który we IX 1446 r. został odnotowany jako podsędek podolski (kamieniecki). *Urzędnicy podolscy XIV-XVIII wieku*. Spisy, opr. E. Janas (et al.), pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1998, nr 422, s. 97.

ANEKS¹⁷

WOJEWÓDZTWO RUSSKIE

s. 143

*Ptostatio Tworowskich*Tłumacz¹⁸

Przy kładzieniu listow tych Mikołai i Jan Zbozni Tworowsczii s Buczacza¹⁹ protestowali się, ze mają wieczność na thę wiesz. A wsakze się tesz zass ten Mikolai Dimideczki protestował. Ze o list tei wieczności czyni prawem s pany Tworowskiem.

¹⁷ Podstawą edycji jest kopia zachowana w B. Czart., 1725/IV. Rękopis 31×21 cm zawiera 209 kart. Stara paginacja mylna, nowa – od s. 36 do s. 516 (s. 225 powtórzona). Tekst pisany jedną ręką, oprócz s. 459–461, które być może zostały zapisane w 2. poł. XVII w. W r. 1810 rękopis został rewindykowany z Królewskiej Biblioteki w Sztokholmie. Tytuł według katalogu: „Rewizja praw i przywilejów posiadaczy dóbr królewskich w Koronie na podstawie konstytucji 1562/3 o egzekucji praw i ustaw koronnych”. Inne kopie tego samego dokumentu przychowane są w AGAD w Warszawie, Tzw. Metryka Litewska, Dział IV B, sygn. 8, s. 324–407. Brudnopis: tamże, sygn. 7, s. 359–400, 428–478. W tym miejscu podają strony, które stosują się województwa podolskiego. Porządkując w XIX w. księgi Metryki Litewskiej, Stanisław Ptaszycki dał takie nazwy tym sygnaturom: sygn. 7: „Черновые тетради ревизии привилегий на пожалованные имения в коронных воеводствах, произведенной в 1563–1567 гг....” 421 ark. oraz sygn. 8: „Подлинная книга той-же ревизии (1563–1564 гг.) привилегии коронных воеводств, скрепленная ревизорами”, 445 ark.: С. Л. Пташицкий, *Описание книг и актов Литовской метрики*, СПб 1887, с. 165–166. Współczesny wpis do księgi grodzkiej w Trembowli, zrobiony przez Mikołaja Czermieńskiego, znajduje się w CDAUL we Lwowie, f. 37, op. 1, spr. 4, s. 45–74. Odpis XVIII-wieczny znajduje się w Muzeum Narodowym w Krakowie, sygn. 136, k. 271 v.-282 v. Rękopisy tego źródła zachowane są też w odpisach badaczy z XIX w. Przykładem może być odpis prof. Kijowskiego Uniwersytetu św. Włodzimierza, M. Władimirskiego-Budanowa, który korzystał z kopii przechowywanej obecnie w AGAD. Biblioteka Narodowa Ukrainy im. W. Wernadskiego w Kijowie, Instytut Rękopisu, f. 60, spr. 8, ark. 196–203.

¹⁸ Tłumacz – miasto w iwano-frankowskiej obl. W 1. poł. XV w. Jan z Buczacza dostał od króla Władysława III dwa zapisy na tym mieście na sumę 300 grzywien: *Zbiór dokumentów małopolskich* (cyt. dalej: ZDM), wyd. I. Sułkowska-Kurasiowa i S. Kuraś, cz. VIII, *Dokumenty z lat 1435–1450. Uzupełnienie: Dokumenty z lat 1286–1442*, Wrocław, 1975, nr 2216–2217, s. 44–47. W 1469 r. Piotr z Buczacza okazał na Tłumaczu trzy zapisy na sumę 400 grzywien oraz przywilej na cło tłu-mackie. *Bona Regalia*, s. 38, 68.

¹⁹ Mikołaj Tworowski z Buczacza (zm. 1595). W latach 1570–1595 podkomorzy podolski, w latach 1571–1588 był starostą barskim (*Urzędnicy podolscy* nr 403, s. 95; K. Chłapowski, *Starostowie w Małopolsce 1565–1668*, [w:] *Spoleczeństwo staropolskie*, t. IV, Warszawa 1986, s. 136). Jan Zbożny nie piastował żadnych urzędów ziemskich w województwach ruskim i podolskim. Był ożeniony z Anną Widerlichówną, miał z nią synów: Prokopa i Aleksandra (A. Boniecki, *Herbarz polski*, Warszawa 1900 t. II, s. 221).

WOJEWÓDZTWO PODOLSKIE

s. 222

*Buczajska Catharzina*²⁰ **Curzeliowa**²¹, **Przysiołek**²² i **Pieszcze**²³ 100 M. S. (stare)

Ukazała dwa listy od Władysława crola. Oba przez Zichlina czithane. Ieden na 40 grziwien polskich, na wsi Curzeliowej, Mochowie²⁴, *feria 5, proxima post festum Annunciationis 1433, d[omi]ni[us] rex per Ioannem Odrowans notarium*. A drugi na 60 grziwien takychze polskich na wsiach Cruselow *cu[m] sua adiacen[tis] al[ia]s* Przysiołek et Pieszcze w ziemi podolskiej, a powiecie camienieczkiem liezącich, *de data in Niepolomicze feria quarta in octava s[ancti] Martini 1433*²⁵ obadwa roku iednego. Stare summi dobre.

[*Buczajska Catharzina*] **Kuzeliowa Przysiołek**

Ktemu doziwoczcie od nieboszcika crola Zigmunta 1548²⁶, iei i mężowi *ad relationem d[omi]ni*] Macieiewski na wies Kuzeliowa i Przysiołek dane. Dobre zawarthe. Iei telko iuz iscz ma. Mąs umarł.

s. 225

Od p[ani] Tworowskiej s Buczacza i iei potomkow [**Wielka Bielie**²⁷, **Biały Pothok**²⁸, **Byczkowcz**²⁹, **Uhelcze**³⁰, **Lopusno**³¹, **Thudorow**³²]

²⁰ Katarzyna Buczacka ostatnia przedstawicielka rodziny Buczackich (linia Michała). Była drugą żoną Jana Tworowskiego (zm. 1547). Karierę urzędniczą rozpoczął on w ziemi halickiej gdzie piastował urząd podczaszego i podstolego w latach 1514–1519. Od 1519 r. został kasztelanem kamienieckim, a od 1543 r. – wojewodą podolskim (*Urzednicy podolscy*, nr 197, s. 66; nr 635, s. 145). Dzieci z tego małżeństwa Andrzej i Jan przybrali do ojcowskiego nazwiska panięskie nazwisko matki i pisali się w dokumentach: Tworowski z Buczacza lub Buczacki-Tworowski. Katarzyna jako wdowa występuje w l. 60. XVI w. z nazwiskiem Buczacka.

²¹ Obecnie wieś Wielka Kuźeliowa, dunajewcekiego raj., chmielnyckoji obl.

²² Najpewniej teraz część Wielkiej Kuźeliowej.

²³ Peseć obecnie wieś nowouszyckiego raj., chmielnyckoi obl.

²⁴ Dokument dla Maceja zwanego Schilochost z 26 III 1433 r. (*ZDM*, cz. VII, nr 2141, s. 405–406).

²⁵ Dokument dla łóżnego królewskiego Słabosza z 18 XI 1433 r. (tamże, nr 2156, s. 417–418).

²⁶ Kopia: AGAD. Tzw. ML, Dział IV B, sygn. 17, k. 11–11 v.

²⁷ Obecnie wieś Biła czortkiwskiego raj. ternopilskoj obl.

²⁸ Obecnie wieś Biłyj Potik czortkiwskiego raj., ternopilskoj obl.

²⁹ Obecnie wieś Byczkiwci czortkiwskiego raj., ternopilskoj obl.

³⁰ Wydawcy tego dokumentu podają, że Oholcze to nazwa lasu w Byczkiwciach (*ZDM*, cz. VII, nr 2156, s. 417, przyp. 2).

³¹ Wydawcy tego dokumentu podają, że Łopusno to obecnie część Byczkiwciw (tamże, l.c., przyp. 3).

³² Obecnie wieś Tudoriw husiatyńskiego raj., ternopilskoj obl.

Ukazano listh od Władzislawa crola, roku 1442³³ przez Zichlina czithany y podpisyany, na lenno wsi Wielka Bielie, Biały Pothok, Byczkowczi, Uhelcze, Lopusno, Thudorow na rzeczy Sereth i w powiecie trebowelskiem³⁴ liezące Michałowi *al[ia]s* Mużyło z Buczacza³⁵ starosczie sniathinskiemu dane. Dobri listh stari i lenno iscz ma *quatenus non defecit proles masculina in linea paterna legitime descendens*. Jakoz p[an] Jazlowieczki castellan camienieczki zarazem prithem okazowaniu prawa the[go] opowiedział się bycz ieszcze własnem pothomkiem męskim przerzeczone[go] Mużyła.

s. 230

*Catharzina Buczajska***Biła**³⁶ i **pul Subecz**³⁷

Dozywocie na wies Biła y pul Subecz Catarzinie Buczajskei od nieboszcika Crola Zigmunta dane³⁸, dobre [s. 231] zawarthe. A wsakze na Bilei gołe. Bedziei vinna nieczo do skarbu le[go] Cr[ó]lewskiej] M[ości] dawacz. Na pul Subecz ukazała summę starą, przedthem przez Władzislawa crola³⁹ na Piethlikowczach⁴⁰ i Nowoszielczach⁴¹ zapisana. A pothem przez Cazimierza crola⁴² na Subecz i Jeremikowcze⁴³ przeniesiona. Dobra summa stara i dozywocie zanią, na tych tho pul Subecz niegołe.

³³ Dokument dla Michała Mużyły z Buczacza z 16 III 1442 r. (ZDM, cz. VIII, nr 2399, s. 204–205).

³⁴ Powiat trembowelski ziemi halickiej województwa ruskiego do końca XVI w. jest często umieszczany w województwie podolskim z powodu historycznej przynależności do Podola. Od 1395 r. aktem nadania zachodniego Podola Spytkowi z Melsztyna został wyłączony z ziemi podolskiej.

³⁵ Michał Mużyło z Buczacza syn Michała Awdańca i brat Michała i Teodoryka z Buczacza, starosta śniatyński i kołomyjski 1436–1470, kasztelan kamieniecki 1460–1466, wojewoda podolski 1466–1470 (*Urządnicy podolscy*, nr 192, 624, s. 64–65, 142).

³⁶ Biła obecnie wieś czemeroweckiego raj., chmielnyckoji obl.

³⁷ Subicz obecnie wieś kamieniec-podolskiego raj., chmielnyckoji obl.

³⁸ Dok. z 3 III 1543 r. Kopie: AGAD, MK, 65, k. 31; Tzw. ML, Dział IV B, 17, k. 30–31. Regest: MRPS, pars IV, vol. 3, nr 20997.

³⁹ Nie udało się odnaleźć przywileju króla Władysława III (*literris olim serenissimi principis domini Vladislai Poloniae Regis germani nostri*) AGAD, Tzw. ML, Dział IV B, 17, k. 31–31 v.

⁴⁰ Obecnie wieś Stari Petlykiwci buczackiego raj., ternopilskoji obl.

⁴¹ Nie udało się zlokalizować.

⁴² Kopia: AGAD, Tzw. ML, Dział IV B, 17, k. 31–31 v. Dok. z 1468 r.

⁴³ Możliwe że dziś Teremkiwci czortkiwskiego raj., chmielnyckoji obl.

s. 262

*P[an] Jazłowiecki*⁴⁴ **Alczidaio**⁴⁵ etc.

Castellan camienieczki producował *confirmacją* actu wykupna z Kamienicza⁴⁶.
Przi ktorem wykupnie pokazał przed com[m]isarzmÿ wiecznosc⁴⁷ na Alczidaio przy
czem na on czas zostawiaon przes com[m]isarze. I theraz przes deputati.

ThenzeCom[m]utatia wsi polskich **Szerszeniowcze**⁴⁸, **Thłuste**⁴⁹, **Kulakowcze**⁵⁰

i **Kossowo**⁵¹ za litewską 100 M. S. (stare), 100 M. S. (stare)

Ukazał listh od dzisieisze[go] crola le[go] M[ości]⁵² ktorem raczi le[go] Cr[ólewska]
M[ość] iemu dawacz obyczaiem frimarku wsi Szerszeniowcze, Thłuste, Kulakowcze
i Kossow w camienieczkiem i colomÿskiem powieziech liezące, za wsi le[go] dzie-
dziczne w Litewskim Xzięstwie, Sokoliecz⁵³, Horodiscze⁵⁴, Glinianiecz⁵⁵, Wrono-
wicze⁵⁶, Przitek⁵⁷, Ilincze⁵⁸ w braczlawskim y Woiniaczin⁵⁹, Lithinia⁶⁰, Mikulnicze⁶¹,
Strzizowka⁶² y Doskowcze⁶³ w viniczkiem starostwach liezące. Ktore iako thenze
listh *commutatiei* swiathczy, były od tych starostw pogranicznych odjęthe, i niemogły

⁴⁴ Biogram Jerzego Jazłowieckiego: R. Żelewski, *Jazłowiecki Jerzy (przed 1510–1575)* [w:] PSB, t. XI, s. 121–123.

⁴⁵ Olczedajiw – teraz wieś Wyszczeczedajiw murowano-kuryłoweckiego raj., winnyckoji obł.

⁴⁶ Kopia: AGAD, Tzw. M, Dział IV B, 17, k. 156 v-157. Właściwy dokument pochodził z 1464 r. i był publikowany przez M. Hruszewskiego na podstawie kopii z tzw. ML [w:] *Архив Юго-Западной России*, Киев 1894, Ч. VIII, Т. I, № XV, с. 23–24.

⁴⁷ Kopia: AGAD, MK, sygn. 77, k. 298–300; Tzw. ML, Dział IV B, 17, k. 157–157 v. Regest: MRPS, pars V, nr 672.

⁴⁸ Szerszeniowka – obecnie wieś borszcziwskiego raj., ternopilskoji obł.

⁴⁹ Towste – obecnie miasteczko zaliszczyckiego raj., ternopilskoji obł.

⁵⁰ Kulakiwci – obecnie wieś zaliszczyckiego raj., ternopilskoji obł.

⁵¹ Kosiw – obecnie miasto rajonowe iwano-frankiwskoji obł.

⁵² Dokument z datą 6 I 1557 r. dla Jerzego Jazłowieckiego. Kopia: AGAD, Tzw. ML, Dział IV B, 17, k. 157 v-159.

⁵³ Sokilec – obecnie wieś nemyriwskiego raj., winnyckoji obł.

⁵⁴ Możliw, że dziś to wieś Horodyszcz piszczańskogo raj., winnyckoji obł.

⁵⁵ Glynianec – obecnie wieś nemyriwskiego raj., winnyckoji obł.

⁵⁶ Woronowycia – obecnie miasteczko winnyckiego raj., winnyckoji obł.

⁵⁷ Możliwo że dziś to wieś Potoky Nemyriwskiego rajonu Winnyckoji obł.

⁵⁸ Możliwe, że dziś to miasto Illinci winnyckoji obł.

⁵⁹ Nie udało się zlokalizować.

⁶⁰ Obecnie miasto Lityn, winnyckoji obł.

⁶¹ Mykułynci wieś lityńskiego raj., winnyckoji obł.

⁶² Obecnie miasteczko Stryżawka winnyckiego raj., winnyckoji obł.

⁶³ Obecnie Daszkiwci wieś lityńskiego raj., winnyckoji obł.

bycz od ných zadną miarą bez skodi odłączone. I przeto le[go] Cr[olewska] M[ość] cz thę *com[m]utatią* s panem Jazłowieczkien uczinuł. A wsak ze iz się thi imiona crolewskie, ktore *com[m]utatią* wziął, albo wziącz miał, pokazalii, newsistki bycz crolewskiemy i newsistkich dostał. Bo Kossow dziedziczny. Dostał go od pewnych ziemian, i ukazował nań listh wieczny dziedziczny, od Swidrigała⁶⁴ xziąęczia czier-nihowskie[go]. Szerszeniowcze takze, obroniły iei Borszowszcii⁶⁵ nýaczy lennem star-em prawem, od Władzislawa⁶⁶ crola na then czas kiedi ye pan Jazłowieczki chciał wykupicz. A na Thłustem y Kabakowczach thedi tez ma stare summi⁶⁷. Niedosłogo tho spelna, czo *com[m]utatią* od crola le[go] M[ości] wziącz [s. 263] miał. Prosit o nagrodę, albo zeby ku wsziam swem litewskiem przisedł. Iz rzecz nowa, a ktemu ticze się imion Xzięstwa Litewskie[go]. Wzięły tho były p[anowie] deputaczii do crola le[go] M[ości]. Alie le[go] Cr[ólewska] M[ość] pothem nicz inego niepostanowił. Iedno iz iest *com[m]utatia*. A dały się wsy polskie za wsi Xzięstwa Litewskie[go], iescze się tez niedokonczyły sprawy litewskie s polskiemy okolo uniei. Tedi y revisia iescze teraz imion a *com[m]utatiei* thei trudna ma bycz. Za którą okazaczby się miało, na czemyby tak le[go] Cro[lewska] M[ość] iako y p[an] Jazłowieczki słusnie przestacz miał. A czo się tez ticze listu na wiecznosc wsi Kossowa od Swidrigała xziąęczia czerniehowskie[go], takze tez y Witulta i crola Władzislawa na wsi i summi i summi przerzeczone producowanych. Tedi okolo listow Swidrigała i Witulta trudna iescze na then czas *cognitia*. Odkłada le[go] Cr[ólewska] M[ość] do drugiego seimu. A okolo Władzislawowe[go] na lenno Szerszeniowcz Borszowskich then dobri stari, *quatenus in usu. Et quatenus* czy tho Borszowszcii *ex legitima linea succedunt*, te[go] komu

⁶⁴ Nadanie księcia na Czernihowie Świdrigielly z 31 VIII 1424 r. dla Maksyma i Włada Drogo-szenowiczów na w. Kosów. Kopia: AGAD, Tzw. ML, Dział IV. B, 17, k. 160 v-161 v. Regest z taką samą datą na podstawie wpisu do ksiąg grodzkich lwowskich: AGZ, t. X, nr 55.

⁶⁵ Rodzina Borszowskich występuje w źródłach na Podolu w XVI w.: L. Białkowski, *Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze*, Warszawa 1920, s. 144–145. Według poboru 1563 r. z czę-ści Szerszeniowiec spłacił pobór Jan Borszowski: AGAD, ASK, dz. I, 45, k. 247. W 1566 r. jakiś Borszowski przez podstarościego Jerzego Sulimę spłacił pobór z części tej wsi, a w 1569 r. Borsz-czowski też spłacił pobór z części Szerszeniowiec: *ŻDz.*, t. XIX, s. 199, 225. Stanowi to dowód, że Jazłowiecki nie posiadał Szerszeniowiec w całości.

⁶⁶ Dokument Władysława III z datą 29 IX 1442 r. dla Stanisława z Bedrykowiec: *ZDM*, cz. VIII, nr 2427, s. 229–230.

⁶⁷ Na wieś Tłuste Jazłowiecki przedstawił dwa dokumenty: przywilej księcia Witolda z 30 IX 1427 r. dla Iwaszka Hynkowicza na 100 groszy monety podolskiej, publ. z oryginału: W. Semkowicz, *Nieznane nadania Witolda dla osób prywatnych*, „Ateneum Wileńskie”, Wilno 1930, R. VII, z. 3–4, s. 856–857. Kopia: AGAD. Tzw. ML, Dział IV B, 17, k. 163 v.-164; drugim był dokument sądu ziemskiego kamienieckiego z datą 30 IV 1447 r., gdzie już Bogdan Hynkowicz (może syn Iwaszka) rezygnuje na rzecz Teodoryka z Buczacza z tej wsi. Kopia: AGAD, Tzw. ML, Dział IV B, 17, k. 160.

lenno dane, *nec deficit proles masculina illius in linea paterna legitime descendens*. Około tez zas summi na Thlusthei. Tha iz na nie lish od Władysława crola ukazał. Dobra stara. Alie na Kułakowczach ze nieokazuie. Iedno niyjakie stare⁶⁸, 1446, pod sąndzie[go]⁶⁹ i poczęthka⁷⁰ podolskich tytułem, y siethka iakiegosz *alias* Brinze ze Sbunowa⁷¹ zapisi i *recognicie*, kthoremi sobie dzierzawcze thę wies w pewnich summach zapisowaiły. Potrzeba bendzie na thę summę original ukazacz, albo liquidacją dostateczniei są uczynicz. A czo się ticze zasług przodków pana Jazłowieczkie[go] i ie[go] same[go]. Około tych na iny czas iako ynę.

Thenze Bielcze⁷², Miskow⁷³, Olexincze⁷⁴, Iliaszowcze⁷⁵

Ukazał lish crola Cazimierza⁷⁶ przez dzisieisze[go] crola Ie[go] M[ości]⁷⁷ *confirmowany*, na wiecznosc wsi przerzeczonych w powiecie czerwonogroczkim liezącich. O ktorem niewiedząc, wyprawil był sobie nową [s. 264] wiecznosc⁷⁸ na Bielcze. Prosit aby starei wiecznosczi ie[go] nicz nieskodzilo. Iakoz list naliezion dobri, przy starei wiecznosczi zostawion, a nowa niema nicz skodzicz, *in simili* iako ynem.

Thenze Caraczincze⁷⁹90 M. S. (stare)

Ukazał listhi od Władysława⁸⁰ crola na summi na thei wsi Caraczinczach, w powiecie liathiczowskim lieżącej, zapisane. Dobre stare.

⁶⁸ Dokument sądu ziemskiego kamienieckiego z datą 16 IX 1446 r. Kopia: AGAD, Tzw. ML, Dz. IV B, 17, k. 160 v.

⁶⁹ Tutajchyba wystąpił błąd. Chodzi o sędziego ziemskiego podolskiego Mikołaja Czarnego z Humieńca: *Urzednicy podolscy*, nr 476, s. 106.

⁷⁰ Podsejdkiem ziemskim podolskim był Jan (Iwan) z Boryszkowiec: tamże, nr 422, s. 97.

⁷¹ Razem z tym do kopiariusza przywilejów był wpisany dokument wystawiony w Jazłowcu 10 VIII 1446 r. Wystawił go Fedko Brynza z Zbunowa (Złunowa). Kopia: AGAD. Tzw. ML, Dz. IV B, 17, k. 160–160 v.

⁷² Bilcze Zolote – obecnie wieś borszcziwskiego raj., ternopilskojj obl.

⁷³ Myszkiv – obecnie wieś zaliszczyckiego raj., ternopilskojj obl.

⁷⁴ Ołeksynyci – obecnie wieś borszcziwskiego raj., ternopilskojj obl.

⁷⁵ Obecnie nie istnieje.

⁷⁶ Kopia: AGAD, Tzw. ML, Dz. IV B, 17, k. 162–162v., dok. z 11 X 1453 r. dla Teodoryka z Buczacza.

⁷⁷ Tamże, l.c., dokument dla Jerzego Jazłowieckiego z 3 I 1559 r.

⁷⁸ Kopia: AGAD, MK, sygn. 83, k. 193v.-194, dok. dla Jerzego Jazłowieckiego z 5 IV 1553 r. Regest: *MRPS*, pars V, nr 1548.

⁷⁹ Koryczynyci – obecnie wieś derażnianskiego raj., chmelnyckojj obl.

⁸⁰ Dokument dla Jana syna Mikszy ze Stepanikowiec z 13 I 1440 r.: *ZDM*, cz. VIII, nr 2241, s. 68.

Thenze **Ozarincze**⁸¹ 50 M. S. (stare)

Ukazał thakze na thei wsi w powiecie camienieczkiem liezączej, starą dobrą sumę od Władzysława⁸² crolą.

Thenze **Srebrna**⁸³ 60 M. S. (stare)

Ukazał tez y na thę wies w Bacoczkiem powiecie liezączej, starą dobrą sumę od Władzysława⁸⁴ polskie[go] i wegierskiego crola.

Thenze **Hubrin**⁸⁵ 60 Flor. (stare)

Ukazał na Hubrinie w czerwonogroczkim powiecie liezaczem, sumę od Aleksandra Witolda⁸⁶ xziąęczia lithewskie[go]. Ale okolo thei iako y okolo inych takich *cognitia*. Do drugie[go] seimu coronne[go].

Thenze **Pieczarnie**⁸⁷ i **Blaskowicze**⁸⁸ 100 M. S. (stare)

Thez y na thi wthemze powiecie czerwonogroczkim liezące, od Witulta⁸⁹ xziąęczia sumę pokazał. Ktora takze do drugie[go] seimu iako y pierwsza.

⁸¹ Ozarynci – obecnie wieś mohyliw-podilskiego raj., winnyckoji obl.

⁸² Dokument dla Świętosława z Zadowia z 28 V 1431 r.: *ZDM*, cz. VII, nr 2078, s. 329.

⁸³ Serebrija – obecnie wieś mohyliw-podilskiego raj., winnyckoji obl.

⁸⁴ Dokument dla Byliny tenutariusza Ladawy z 23 IX 1442 r.: *ZDM*, cz. VIII, nr 2419, s. 222.

⁸⁵ Hubyn – obecna wieś buczackiego raj., ternopilskoj obl.

⁸⁶ Dokument dla szlachcica bez wymienionego nazwiska (najpewniej chodziło o któregoś z rodziny panów na Buczaczu) w kopii z datą 27 VI 1429 r.: Kopia: AGAD, Tzw. ML, Dz. IV B, 17, k. 165.

⁸⁷ Pecznorna – obecnie wieś zaliszczyckiego raj., ternopilskoj obl.

⁸⁸ Błyszczanka – obecnie wieś zaliszczyckiego raj., ternopilskoj obl.

⁸⁹ Dokument dla Teodoryka z Buczacza z datą odpisaną przez kopiste z oryginału ruskiego, może 1424 r.: AGAD, Tzw. ML, Dz. IV, 17 k. 165–165v.

*The[n]ze Czerwonigrog*⁹⁰ 1972 M. S. (stare)

Ukazał tez pothem i na samem Czerwonem grodzie y wsiczkiem powiecie ie[go], niemało listow, od Władysława⁹¹ i Cazimierza⁹² crolow, na summi własnie przodkom ie[go] dziedziczom s Buczacza⁹³, a dzierzawczam Czerwonogrodu zapisane. Summi dobre stare.

Thenze Doziwoczie

[s. 265] Ukazał imo tho i doziwoczie dostateczne na then tho Czerwonogrod i wsiczko czo kniemu staradawna naliezi od nieboszczika crola Zigmuntha⁹⁴ dane. Ktore iz za spuszczeniem oiczowskiem Mikołaiia s Buczacza⁹⁵ castellana camienieczkie[go] przed siemem piotrkowskiem Girzemu synowi dobre zawarthe iscz ma.

s. 272

*P[an] lasłowieczki Czarnigrod, Kaczbiow, Karaow*⁹⁶

Okazał summi⁹⁷ stare na thi wrocziiska, summi stare dobre, na skupie.

⁹⁰ Czerwonogrod – obecnie nie istnieje. Najbliższą miejscowością od ruin zamku jest wieś Nyrkiw zaliszczyckiego raj., ternopilskokoji obl.

⁹¹ Dokument dla Teodoryka z 8 V 1436 r. na 500 grzywien na zamku Czerwonogród. Pierwotnie ta suma była zapisana na Kamieńcu: *ZDM*, cz. VIII, nr 2185, s. 12–13; dokument dla Teodoryka z 6 II 1440 r. na 300 grzywien na zamku Czerwonogród z przynależnymi wsiami: *ZDM*, cz. VIII, s. 72–73, nr 2246; Dokument dla Teodoryka z 7 III 1440 r. na 300 grzywien na zamku i powiecie Czerwonogród: tamże, s. 78–79, nr 2253; Dokument dla Teodoryka z 30 VII 1442 na 122 grzywien na zamku i mieście Czerwonogród razem z przynależnymi wsiami: tamże, s. 198, nr 2390; Dokument dla Teodoryka z 1 X 1442 r. na 200 grzywien na zamku Czerwonogród z przynależnymi wsiami: tamże, s. 236–237, nr 2433.

⁹² Kopia: AGAD, Tzw. ML, Dz. IV B, 17, k. 168 v.-169. Dokument dla kamienieckiego starosty Michała z Jazłowca z 27 VIII 1464 r. na 500 grzywien na zamku, mieście i powiecie Czerwonogród, kopia: tamże, k. 169–169 v. Dokument dla stolnika halickiego Michała z Jazłowca z 2 XI 1481 r. na 500 grzywien na zamku i mieście Czerwonogród.

⁹³ Głównie są to listy dla Teodoryka z Buczacza i jego synów Bartosza i Michała.

⁹⁴ Kopia: AGAD, MK, 66, k. 218; Tzw. ML, Dz. IV B, sygn. 17, k. 169v.-170v., z datą 14 III 1544 r. Regest: *MRPS*, pars IV, vol. III, nr 21469.

⁹⁵ Mikołaj z Buczacza był kasztelanem kamienieckim w latach 1543–1559. *Urządnicy podolscy*, nr 198, s. 67.

⁹⁶ Miejscowości na wybrzeżu Morza Czarnego. Obecnie na tym terenie jest miasto Odessa. Dyskusja w sprawie lokalizacji tych miejscowości wciąż trwa. Za swego życia Teodoryk z Buczacza próbował utwierdzić się w posiadaniu tak oddalonych od zachodniego Podola miejscowości, o czym świadczy Długosz pod r. 1447: „*castra terre Podolie, Myedziboze, Chmyelnik, Karawul que Lithuani noviter occupata detinebat, cum terrigenis Podoliae recuperavit...*”, J. Długossii *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber duodecimus 1445–1461*, Cracoviae 2003, p. 30.

⁹⁷ Dokument dla Teodoryka z Buczacza z 30 IX 1442 r.: *ZDM*, cz. VIII, nr 2429, s. 231–233.

Witalij Michałowski (Kiev)

Enforcement of the Royal Wealth of Buczaczy – Jazłowieccy – Tworowscy Family in Podole, 1564.

Due to the resolution of the Sejm from 1562/1563, in the following year the enforcement of the royal estates held by local possessors took place in Podole. Among them, there was the Buczaczy – Jazłowieccy – Tworowscy family (line of Michał from Buczacz and Teodoryk from Buczacz and Jazłowiec). As a result of the committee's work that examined the legal titles to the royal estates, the family did not suffer any estates' losses.

Not having proper amount of money or other goods in exchange, did not give to King Zygmunt August the possibility to purchase from the hands of Buczaczy family castle, town and county Czerwonogród or repaying old debts from the fifteenth century, caused by the South-East policy of Władysław III (Warnencyk). Reference to previous donations of the Polish kings, definitely simplified the revision of goods. However when nobles relied on privileges received from Lithuanian princes: Witold, Świdrygiełło, or from Koriatowicze princes, or when they relied on the various documents with signatures and seals of officials of the land – the problem became very complicated. When comparing royal donations for the Lords of Buczacz from the end of the fourteenth century, with their ownership state from the time of donating verification, it is clear that the goods coming from royal donations they owned in the sixties of the sixteenth century has considerably diminished. Conceivably it was the result of a previous resale – not necessarily for the king.